

העין, ובספר כסא רחמים (שם). וכן **ות שא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף**. וכן **וישא לוט את עיניו**. וע' **נזיר כג סע"א** (הערת הרב נאמן שליט"א).

ומה שדיבר על אביו בצורה זו, והלא יכול היה לומר סתם שהוא חלל — הנה כבר נחלקו הפוסקים האם קיימת מצות כיבוד באב רשע. ובפני יהושע כתב שבאותו ענין עצמו שעבר — לכל הדעות אין חייבים לכבדו. (ע' במזבא בב"ק צד: ובב"מ סב). ואולם כאן גרע טפי, שאינו רק חוסר כבוד אלא זלזול ובויון. וצ"ע.

ושאלתי זאת להגר"ח קניבסקי שליט"א, וזה אשר השיב: הרי ה' מוכרח לומר לו שהוא חלל דהיינו שאביו נשא פסולה ואדרבה דנו לכף זכות שלא עשה כן להכעיס רק מקלות ראש ומדות שאינן הגונות.

דף ו

'היכי דמי בשיקול הדעת — אמר רב פפא: כגון תרי תנאי ותרי אמוראי דפליגי אהדדי ולא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, וסוגיין דעלמא אליבא דחד מינייהו, ואזל איהו ועבד כאידך' — יש מי שכתב לדייק שאם אין סוגיין דעלמא כדעה ההפכית, אפילו אם יחזור בו הדיין מדעתו הראשונה ועתה דבריו הראשונים נראים לו מוטעים בהחלט, אין זה בגדר 'טעות בשיקול הדעת' ופטור מלשלם מביתו. וטעם הדבר, הואיל ובאותה שעה כך היתה דעתו, הרי זה בגדר פסק אמת באותה שעה, ואין חזרתו קובעת הלכה אלא מכאן ולהבא (עפ"י חדושים ובאורים ח, א).

וזהו פשר השאלה 'היכי דמי בשיקול הדעת' — שאם כמושמעות הפשוטה, שסובר עתה הדיין ששיקול דעתו היה מוטעה, אין זה בכלל 'טעה בשיקול הדעת'.

ולכאורה יש מקום בסברא לאידך גיסא; אם נתחדשה לדיין סברא הברורה לו עתה באופן מוחלט, ולפיה דעתו הראשונה טעות גמורה היא מיסודה, הרי זה כטעה בדבר משנה והדין חוזר, הגם שאין הטעות מפורשת במשנה [ועל כן שאלו 'היכי דמי טעה בשיקול הדעת']. וצ"ע.

'סוגיין דעלמא' — כגון מה שאמרו בגמרא 'דכולי עלמא מודה בשטר שכתבו אין צריך לקיימו... או 'דכו"ע אית להו דרב' — משמע שכן סוגיא דעלמא כאותה דעה. וכן מנהג הגאונים (עפ"י מלחמת ה' לרמב"ן — שבת מג [כ: בדפי הרי"ף]).

ומדובר שאותו חכם יש בכחו לחלוק ולפסוק נגד 'סוגיין דעלמא', אלא שיודע עתה שאילו ידע מקודם שסוגיין דעלמא כך היא, היה מקבלה ולא היה פוסק כנגדה. אבל במקום שאין בכחו לחלוק על ההכרעה המקובלת, אין זה נידון כ'טעה בשיקול הדעת' כי הוראתו הראשונה ודאי מוטעית היא ונגד ההלכה, והרי זה כטעה בדבר משנה. [וזהו כוונת רש"י להלן לג.] (עפ"י חדושים ובאורים ח, א).

'מקשינן פשרה לדין' — ואף על פי שהפשרה נעשית בהסכמה ורצון, אעפ"כ מצריכים שלשה, כיון שהם קובעים לפי דעתם ואינו בוטח בהם בלב שלם, וקל לטעות בדבר (עפ"י חזו"א סנהדרין טו, א).

'פשרה צריכה קנין' — כתבו בתוספות, אף על פי שבעלמא אנו נוקטים שמחילה אינה צריכה קנין — כאן צריך. ושני טעמים נתנו בדבר (ע' בדבריהם כאן ובב"מ קיב. וברא"ש); — הטעם האחד, היות ומחל על פי עצת הדיינים שהשיאוהו לכך, אין כאן רצון בלב שלם, ולפיכך צריך

לאולם הדבר ע"י קנין. טעם נוסף, לפי שדומה למחילה בטעות, כי אילו היה יודע שהדין עמו, לא היה מוחל.

ואפשר שיש נפקותא בין הטעמים, בפשרה שנעשתה בין בעלי הדין עצמם ללא התערבות הדיינים; לפי הסברה הראשונה אפשר שאינה צריכה קנין [וכן נקט הש"ך חו"מ יב סק"ב. ואולם י"ל שכל שמוחל מחמת לחץ בעל דינו, ע"י טענות מענות וקטטות — צריך קנין, שאין המחילה ברצון גמור — ע' בשו"ת הגאונים (הרכבי, תמג), מובא ביבי"א ח"ה חו"מ א,ג]. ולפי הסברה האחרונה, אף בכי האי גוונא צריך קנין מפני שדומה לטעות. [מלבד במקום שהדין ידוע, ורק מרוב הפצרות של בעל דינו או מפני השלום, נאות להתפשר עמו. באופן זה אין לו טענת 'אילו ידעתי...'. והרי זה כשאר מחילות] (עפ"י שער משפט יב. וע"ע שו"ת מהרי"ק י ד"ה וגם מה שכתב; מחנה אפרים — אונאה יד; שו"ת שבט הלוי ח"ז ריב). עוד בענין מחילה אם צריכה קנין — ע' במרדכי כאן; תוס' קדושין טז; ראשונים ריש ב"ב, ועוד.

(ע"ב) 'יקוב הדין את ההר' — עשיית הדין על הדיין, דומה עליו כהר קשה, שיותר נוח לו לעשות פשרה ולא להכנס לעובי הקורה בדקדוק הדין, ואעפ"כ יקוב הדין את הקושי הזה, וידון ולא יפשר (עפ"י מהרש"א. וכן מצינו בדרו"ל שיחסו ודימו דבר קשה להר' כלומר סלע — 'עשרה דברים קשים נבראו בעולם, הר קשה...'. — ב"ב י; 'צדיקים נדמה להם כהר' — סוף סוכה, ועוד).

[ע' בספר מרומי שדה, מנין שכך היתה מידתו של משה. ומובא בספרים (ע' מגלה עמוקות עד; בית ישי — דרשות מה, א נ, ב, ס, א), ששורש שמאי והלל נעוץ במשה ואהרן — מדת הדין ומדת החסד. ורמז נתנו בו: מה כתיב במשה 'לא איש דברים אנכי — סופי תיבות: שמאי. ובאהרן כתיב 'הוא יהיה לך לפה' — ראשי תבות: הילל. וכדרך שאמר הלל: 'הזה מתלמידיו של אהרן...']

'רבי מאיר אומר: לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה...' — פירוש, שעשה פשרה אבל שלא בהסכמת יוסף (מהגר"א נבנצל שלי"א).

'הרי שגזל סאה של חטים... אין זה מברך אלא מנאץ...' — ע' במובא בב"ק צד.

'איזהו משפט שיש בו שלום, הוי אומר זה ביצוע... מצוה לבצוע' — השתדלות הדיין לפשרה, ענינה מצד הבאת שלום. ואולם נראה שלא בכל מצב יש מקום ורשות לדיין לעשות פשרה, כי גם כאשר שני הצדדים הביעו נכונותם לפשר, על הדיין לרדת לעומקו של דין, לברר היטב את המעשה הבא לפניו, ואם יתברר שאחד מהם שיקר במזיד והעליל עלילת שוא וכדומה — אין מקום לפשרה, שאין חוטא נשכר.

וגם מצד בעלי הדין — אם יודע האחד שזה שכנגדו משקר בזדון, אין עליו מצוה לקבל פשרה ולוותר, שלא נתחייבנו לסייע לגזלנים. וגם אין בזה גדר של 'דרכי שלום' (עפ"י חדושים ובאורים א,י). לפי"ז נראה שגם אם קבלו הצדדים פשרה, ואחד מן הצדדים שיקר בכונת זדון, באופן שאין על הדיין לעשות פשרה כנ"ל, ופסקו הדיינים פשרה שלא כראוי — אפשר שיש כאן עיוות דין ממש, שהרי לא נאות הלה לקבלת פשרה אלא כפי כללי פשרה, ואם עפ"י הדין אין לפשר, אין כאן קבלת פשרה, וכאילו התנה בפרוש שאינו מקבל פשרה כשיוודע שהלה העליל בזדון וכד'. ולפי"ז מה שהזהירו הפוסקים (עפ"י הירושלמי. ע' תשו"ע סו"י יב) שצריכים הדיינים להתרחק בכל היכולת שלא יקבלו עליהם לדון דין תורה — באותה מידה חייבים הם לדקדק שלא לפשר כאשר אין הדין לפשר, כי נידון זה גופא אם ראשם לפשר אם לאו, וזה נידון בגופו של הדין — גם כאשר קבלו בעלי הדין פשרה כאמור. וצ"ע.

'משפט וצדקה... איזהו משפט שיש בו צדקה, הוי אומר זה ביצוע' — גם לדעת האומר 'אסור לבצוע', זהו דוקא בבית דין של ישראל הדין עפ"י התורה, שאין לדיין לפשר אלא אם אינו יודע את הדין. אבל בית דין של בני נח, שמוזהרים גם הם על הדינים לדין כפי השכל האנושי — בזה מותר ומצוה לפשר, אפילו כאשר יודע את דינם להיכן הוא נוטה. ולכן בדוד הקדים הכתוב משפט לצדקה, כי אין לפשר אלא כאשר אין אפשרות לשפוט עפ"י הדין, אבל באברהם כתיב (בראשית יח) כי ידעתיו... לעשות צדקה ומשפט — כי קודם שניתנה תורה העיקר הוא הפשרה, ואילו הדין הנימוסי — טפל (משך חכמה וירא יח, יט. ובאר בזה מארו"ל שהביא הרמב"ן בפרשת וישלח. וע"ע מה שכתב בריש פרשת משפטים).

'שנים שבאו לדין, אחד רך ואחד קשה — עד שלא תשמע דבריהן או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה, אתה רשאי לומר להם אין אני נזקק לכם... — ואם היה ממונה לרבים — חייב להזקק להם. (רמב"ם סנהדרין כב, א; חו"מ יב, א וע"ש בהגר"א).

'את מי הן דנין ולפני מי הן דנין' — ע' בית יוסף או"ח תקפב, במה שהביא מרבנו מנוח (פ"ב מהלכות תפילה) בבאור המלך המשפט.

כתב הטור (חו"מ ח): 'וכל בית דין מישראל שהוא הגון — שכינה עמהם, לפיכך צריכים הדיינים לישב באימה וביראה ובעטיפה ובכובד ראש. ואסור להקל ראש ולישב לספר בדבר בטלה בב"ד אלא בדברי תורה ובחכמה'.

'ככתבם וכלשונם'

'...לא תגורו מפני איש...' — בענין אזהרה זו כתב רבנו יונה (בשערי תשובה ג, לג), זו לשונו: לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא — הוזהרנו בזה להאמין שלא יקרנו נזק מצד משפט הצדק כאשר לא נכיר בו פנים. כמו שאמרו רז"ל 'שלוחי מצוה אינן ניוזקין לא בהליכתן ולא בחזירתן'. וזהו פרוש כי המשפט לאלקים הוא — שלא יבואכם נזק בסבתו.

[כענין הוזהרנו מצדנו בכתוב בקריבה אל המלחמה, 'אל תיראו' — שהרמב"ן פרש (בספר המצוות, נח) שאינה אזהרה אלא הבטחה, ולהרמב"ם (מלכים ז, טו) יש שם גם אזהרה.

ומעין זה מודגש בכמה מקומות בדברי הרמב"ן אודות מצוות מסימות המבוססות על התערבות אלקית המבטיחה על דבר מסוים שיארע או שלא יארע — ערמב"ן דברים יט, יט במצות עדים זוממים; במדבר ה, כ בענין השקאת סוטה [ומש"כ שזו מצוה יחודית בענין זה — כי היא בנויה על גס גלוי]; ויקרא כה, כא — ברכת התבואה לשנת שביעית ויובל].

'מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר, מניין שלא ישתוק...' — 'שאלת, במלמד זכות על הנתבע לחזק טענותיו שכבר טען מעצמו, שהוא מותר; — תשובה: זה אמת. אדרבה מצוה לעשות כן, אם ראה שהדיין טועה בזה, או שאין הנתבע יודע ראה להעמיד טענותיו. וכמו שהבאת אותה ראה מתלמיד היושב לפני רבו וראה זכות לעני, או לרבו שטועה, שאינו רשאי לשתוק. ולא עוד אלא שמצוה לפתוח לו. כגון זה אמרו (כתובות לו.) 'פתח פיך לאלם'.

סוף דבר, הכל לפי מה שהוא ענין, ואחר כונת הלב הדברים אמורים, שהתורה האמיתית לא בחרה רק באמת. והדיין צריך לדון הדין לאמתו' (שו"ת הרשב"א ח"ב תד).

'שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה, תלמוד לומר...' —

'ומי שהוא הגון וירא חטא, אל ימנע עצמו מלהיות בצרכיהן של ישראל ומלעמוד להם בכל דבריהם, ומלישא משואם ומלסבול סבלם — שבשעה שהוא עושה משפט מעמיד את העולם, שנאמר (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ. אבל המונע את עצמו מלישא משואן של ישראל ומליגדור פרציהן, ועושה עצמו כתרומה הפרושה מן העיסה — מהרס את העולם ומחריבו. מה כתיב בו (בהמשך הכתוב דלעיל): ואיש תרומות יהרסנה.

ואמרו חכמים: מעשה בר' אסי כשבא לפטור מן העולם, נכנסו חכמי ישראל אצלו. מצאוהו שהוא בוכה. אמרו לו: רבנו, מפני מה אתה בוכה, הלא יגיעתך בתורה היתה כל ימיך ותלמידים הרבה העמדת, ולא עוד אלא שמידה יתירה היתה בכך, שלא נתעסקת בדינין? אמר להם: ועליה אני בוכה, שלא נשאתי במשואן של ישראל, וקיימתי בנפשי ואיש תרומות יהרסנה.

וזה שאמרו חכמים, מי שהוא הגון אל ימנע מלישא משואן של ישראל — כשהכל צריכין לו ומבקשין לשמוע ממנו, אבל מקצת צריכין לו ומקצת אין צריכין לו, מקצת מקרבין אותו ומקצת מרחקין אותו — דין הוא שידחה מהם ואל יטיל מחלוקת בישראל' (מדרש 'הזהיר' משפטים, עמ' 81-80).

יש להעיר ממה שאמרו (בשבת י). על רבי אמי ורבי אסי שהיו יושבים ולומדים בין העמודים, ובכל שעה ושעה היו מכריזים ואומרים מי שיש לו דין יכנס ויבוא. משמע שנתעסק בדינים. וי"ל שהיה בוכה על כך שלא היה זה עיקר עיסוקו. אך קשה ממה שאמרו (להלן יז): 'דייני דארץ ישראל — רבי אמי ורבי אסי'. וצריך לומר דלאו היינו רב אסי דהתם.

'רבי ישמעאל אומר: החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא' (אבות ד, ז); —
 'ואף על פי שכתוב שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך, וכתוב צדק צדק תרדף שמצוה לדון את הדין — זהו במקום שאין שם דיינים אחרים, אבל כל זמן שיוכל לחשוך את עצמו, טוב לו להשליך עולו על אחרים, שמונע עצמו מכמה ספקות; פורק ממנו איבה — שהיוצא מב"ד חייב ישנא את הדיינין. וגזל — שמא יחייב תשלומין למי שאינו חייב והדבר עליו כאילו גזלו. ושבועת שוא — שמא יחייבנו שבועת שלא כדין ונמצא מכשילו שבועת חנם' (רבנו יונה שם).

— 'שאף שאין לו לדיין אלא מה שעניו רואות... שייך שיחוש שמא לא יעלה בידו אף מה שאפשר, משום שלא נתחכם כל כך להבין לשון שקר דאנשי מרמה... כיון שאיכא ענין דין מרומה, שזה צריך הבנה והכרה גדולה, שייך שיחושו יראי ה' שמא לא יוכלו להכיר ולהבין שהוא דין מרומה, וגם ששייך לחוש שמא לא יוכל לדרוש ולחקור היטב, כי אינו בקי כל כך להבין מעשה רמאין ולשונות הרמאין, ולכן אף שליכא דעדיף מיניה, אם אך נמצאו תלמידי חכמים הראוין לדון שיקבלו עליהם, רשאין לחוש לשמא לא יבין אם הוא דין מרומה ולא לדון. אבל כשנשאל (אדם) על מעשה ברורה איך הוא לפסק הלכה — מוכרח להשיב כשהוא ראי לזה, ואסור למנוע מלהשיב ולומר שישאל מאחרים מומחין... (מתוך אגרות משה או"ח ח"ה כ, טז).